

ARKADIUSZ JANUCHOWSKI

UPRAWNIENIA MAJĄTKOWE ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH

Przedmiotem niniejszego artykułu będą specyficzne uprawnienia majątkowe związków wyznaniowych, zawarte zarówno w konkordacie i ustawach wyznaniowych, jak i – w niezbędnym zakresie – w innych aktach prawnych.

Ze względu na obszerność problematyki nie jest możliwe opracowanie w ramach jednego artykułu wszystkich instytucji związanych z uprawnieniami majątkowymi związków wyznaniowych. Dlatego też zostaną w nim omówione: 1) tzw. uznanie uprawnień majątkowych związków wyznaniowych oraz 2) odpowiedzialność jednej osoby prawnej związku wyznaniowego za zobowiązania innej osoby prawnej tego związku.

1. UZNANIE UPRAWNIEN MAJĄTKOWYCH ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH

Ustawa z 17 maja 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej¹ stanowi w art. 52, że „Kościołowi i jego osobom prawnym przysługuje prawo nabywania, posiadania i zbywania mienia ruchomego i nieruchomego, nabywania i zbywania innych praw oraz zarządzania swoim majątkiem”.

¹ Dz. U. z 1989 r., nr 89, poz. 154 ze zm.

U prawnika praktyka takie rozwiązanie prawne budzi pewne zdziwienie. Z założenia o językowej racjonalności prawodawcy wynika przecież, że każde słowo użyte w tekście prawnym jest potrzebne do zrekonstruowania jakiejś normy postępowania². Idąc tym torem rozumowania, należałoby więc *a contrario* przyjąć, że osoby prawa, którym przepisy prawa nie przyznają oddzielnie zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych, np. spółka akcyjna³, takiej zdolności nie mają. Błędność takiego rozumowania jest oczywista. Zrozumienie sensu art. 52 wymaga cofnięcia się w czasie do stanu prawnego, jaki obowiązywał w dniu wejścia w życie ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP, tj. w dniu 23 maja 1989 r. W grę wchodzi przede wszystkim przepis kodeksu cywilnego.

Na pierwszym miejscu należy przywołać art. 36 k.c., zgodnie z którym „zdolność prawna osoby prawnej nie obejmuje praw i obowiązków wyłączonych przez ustawę i oparty na niej statut. Nie obejmuje ona również praw i obowiązków, które nie są związane z zakresem zadań danej osoby prawnej; nie wpływa to jednak na ważność czynności prawnej, chyba że druga strona wiedziała, iż czynność dotyczy takich praw lub obowiązków”.

Przepis ten przewidywał więc zasadę specjalnej zdolności prawnej osób prawnych w granicach przewidzianych przez ustawę, statut oraz zakres ich zadań. Szczególnie dotkliwe dla osób prawnych było właśnie to ostatnie ograniczenie, gdyż dawało organom stosującym prawo dużą swobodę interpretacyjną w ustaleniu, jakie czynności prawne są, a jakie nie są związane z zadaniami osoby prawnej. Czynność prawna dokonana przez osobę prawną poza zakresem jej zadań

² Z. Ziemiński, w: S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 1997.

³ Art. 11 § 1 kodeksu spółek handlowych (Dz. U. z 2000 r., nr 94, poz. 1037 z póź. zm.) stanowi, że „spółki kapitałowe w organizacji mogą we własnym imieniu nabywać prawa, w tym własność nieruchomości i inne prawa rzeczowe, zaciągać zobowiązania, pozywać i być pozywane”. Natomiast w stosunku do właściwych spółek kapitałowych k.s.h. nie zawiera w tym względzie żadnych postanowień. Ustawodawca uznaje bowiem jako oczywistą pełną zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych osób prawnych.

dotknięta była sankcją nieważności⁴. Powyższe ograniczenia dotyczyły także osób prawnych Kościoła katolickiego, a rygorystyczne stosowanie przepisów było jedną z metod walki władzy komunistycznej z Kościołem⁵.

W dalszej kolejności należy wskazać na cały szereg przepisów ograniczających osoby prawne, w tym także osoby prawne Kościoła katolickiego w zakresie szeroko rozumianego obrotu prawnego. Chodzi tutaj o następujące przepisy:

Art. 160 § 2 k.c., zgodnie z którym własność nieruchomości rolnej lub jej części mogła być przeniesiona na rzecz osoby prawnej tylko za zezwoleniem właściwego organu państwowego. Ograniczenie to nie dotyczyło przeniesienia własności na rzecz państwa, rolniczej spółdzielni produkcyjnej, kółka rolniczego, innej spółdzielni, spółdzielczej lub społecznej rolniczej jednostki organizacyjnej. Organy uprawnione do udzielenia zezwolenia zostały określone w rozporządzeniu Rady Ministrów z 28 listopada 1964 r. w sprawie przenoszenia własności nieruchomości rolnych, znoszenia współwłasności takich nieruchomości oraz dziedziczenia gospodarstw rolnych⁶.

Zgodnie z art. 888 § 2 k.c. przyjęcie darowizny przez jednostki organizacyjne niepaństwowe wymagało zezwolenia organu państwowego oznaczonego w rozporządzeniu Rady Ministrów.

Analogiczne rozwiązanie w stosunku do przeniesienia własności nieruchomości w drodze umowy dożywocia zawierał art. 909 k.c. Zgody organu państwowego wymagało także przyjęcie zapisu (art. 969 k.c.) oraz spadku (art. 1013 k.c.) przez niepaństwową jednostkę organizacyjną. Czynność dokonana bez takiej zgody była nieważna. Sądy, a później państwowe biura notarialne, przy dokonywaniu wpisów prawa własności w księdze wieczystej obowiązane były żądać dowodu zatwierdzenia dokonanego na rzecz Kościoła rozporządzenia przez właściwą władzę administracyjną⁷. W chwili wejścia w życie ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego organy upraw-

⁴ W tej kwestii np. orzeczenia SN z dnia 23 grudnia 1982 r. (IV CR 510/82, OSP 1984/4/83) oraz z dnia 22 listopada 1977 r. (II CR 404/77, LEX 8030).

⁵ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1999, s. 209 n.

⁶ T.jedn. Dz. U. z 1983 r., nr 19, poz. 86 z późn. zm.

⁷ Por. Postanowienie SN z dnia 30 sierpnia 1966 r., III CR 17/66, LEX 6030.

nione do udzielania takich zezwoleń były określone w rozporządzeniu Rady Ministrów z 4 grudnia 1980 r. w sprawie organów właściwych do udzielania zezwoleń na przyjęcie darowizny, zapisu lub spadku przez jednostkę organizacyjną niepaństwową oraz na nabycie przez taką jednostkę nieruchomości na podstawie umowy dożywocia⁸.

Wymogi uzyskania zezwoleń we wskazanych wyżej sprawach, podobnie jak koncepcja specjalnej zdolności prawnej, organy państwa wykorzystywały do walki z religią⁹.

Przy uwzględnieniu stanu prawnego, jaki obowiązywał w czasie uchwalania ustaw wyznaniowych, a zwłaszcza stosowania tych rozwiązań prawnych w antykościelnej polityce, nie dziwi fakt, że Kościół katolicki chciał zapewnić sobie takie uprawnienia w sprawach majątkowych, które pozwoliłyby mu zachować niezależność. Wyrazem tych tendencji był art. 52 i 53 ustawy.

Zgodnie z art. 52 Kościołowi i jego osobom prawnym przysługuje prawo nabywania, posiadania i zbywania mienia ruchomego i nieruchomego, nabywania i zbywania innych praw oraz zarządzania swoim majątkiem. Przepis ten w niezmienionej postaci znajduje się w ustawie do dnia dzisiejszego. Art. 53 zwalniał zaś (poza pewnymi wyjątkami) kościelne osoby prawne od obowiązku uzyskania zezwolenia na przyjęcie spadku zapisu i darowizny oraz zawarcie umowy dożywocia.

Wskazać jeszcze należy na treść art. 3 ustawy, według którego „ustawa niniejsza określa zasady stosunku Państwa do Kościoła, w tym jego sytuację prawną i majątkową (ust. 1). W sprawach odnoszących się do Kościoła, nie uregulowanych niniejszą ustawą, stosuje się powszechnie obowiązujące przepisy prawa, o ile nie są sprzeczne z wynikającymi z niej zasadami (ust. 2)”.

Uwzględnienie art. 3 prowadzi do wniosku, że art. 52 i art. 53 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego były przepisami szczególnymi w stosunku do powołanych wcześniej przepisów kodeksu cywilnego, albowiem spośród wielu podmiotów prawa cywilnego zawarte w nich regulacje odnosiły się tylko do niektórych z nich.

⁸ Dz. U. z 1980 r., nr 27, poz. 113.

⁹ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, s. 216.

Należy więc przyjąć, że po wejściu w życie ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w stosunku do jego osób prawnych przestała obowiązywać koncepcja specjalnej zdolności prawnej, a także – co już wprost wynika z przepisu – sytuacja tych osób prawnych w zakresie wymogów uzyskiwania zezwoleń była dużo korzystniejsza niż innych niepaństwowych jednostek organizacyjnych.

Podobne rozwiązania zawierała ustawa z 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

Stosownie do art. 19 ust. 2, wypełniając funkcje religijne, kościoły i związki wyznaniowe mogą w szczególności nabywać, posiadać i zbywać majątek ruchomy i nieruchomy oraz zarządzać nim (pkt 7); zbierać składki i otrzymywać darowizny, spadki i inne świadczenia od osób fizycznych i prawnych (pkt 8).

Art. 13 ust. 3 i 4 uchylał zaś (z pewnymi wyjątkami) wymaganie uzyskania zezwolenia przez kościelną osobę prawną na przyjęcie spadku, zapisu i darowizny oraz zawarcie umowy dożywocia.

Zgodnie z art. 18 ust. 2 ustawy przepis art. 19, określający uprawnienia kościołów i innych związków wyznaniowych, ma zastosowanie także do kościołów i związków wyznaniowych posiadających indywidualne regulacje prawne, jeżeli ustawy indywidualne takich uprawnień nie przewidują.

Wykładnia językowa wskazuje więc na to, że w stosunku do innych związków wyznaniowych niż Kościół katolicki koncepcja specjalnej zdolności prawnej nie została jeszcze wyeliminowana, albowiem przepis art. 19 ust. 2 stanowił wyraźnie, że związki wyznaniowe korzystają ze wskazanych w nim uprawnień, wypełniając funkcje religijne. Problematyka ta nie zostanie jednak poddana głębszej analizie, gdyż z powodu zmian, jakie zaszły nieco ponad rok później w kodeksie cywilnym, utraciła ona wszelkie znaczenie.

W dniu 28 lipca 1990 r. została uchwalona ustawa o zmianie ustawy – Kodeks cywilny¹⁰. Ustawa ta uchyliła m.in. przepisy kodeksu cywilnego, dotyczące specjalnej zdolności prawnej osób prawnych, oraz przepisy wymagające zezwolenia władz administracyjnych na przyjęcie spadku, zapisu i darowizny przez niepaństwowe jednostki

¹⁰ Dz. U. z 1990 r., nr 55, poz. 321.

organizacyjne oraz na przeniesienie na nie własności nieruchomości w drodze umowy dożywocia. Wyeliminowała także ograniczenia w obrocie nieruchomościami rolnymi.

W efekcie dokonanych zmian wszystkie osoby prawne uzyskały pełny zakres zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych¹¹. Regulacja przewidziana w art. 52 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego stała się więc swoistym *superfluum*, potwierdza bowiem kościelnym osobom prawnym prawa majątkowe, które przysługują wszystkim osobom prawnym. To samo dotyczy art. 19 ust. 2 pkt 7 i 8 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

Ustawa z 28 lipca 1990 r. uchyliła natomiast art. 53 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego oraz art. 13 ust. 3 i 4 o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Było to logiczną konsekwencją uchylenia stosownych przepisów kodeksu cywilnego.

Po 1990 r. zostało uchwalonych szereg ustaw regulujących stosunki między państwem a związkami wyznaniowymi¹², które uznają

¹¹ Z. Radwański, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1997, s. 160.

¹² Są to następujące ustawy:

- ustawa z 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1991 r., nr 66, poz. 287),
- ustawa z 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1994 r., nr 73, poz. 323),
- ustawa z 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1994 r., nr 73, poz. 324),
- ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1995 r., nr 97, poz. 479),
- ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1995 r., nr 97, poz. 480),
- ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1995 r., nr 97, poz. 481),
- ustawa z 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1995 r., nr 97, poz. 482),
- ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 41, poz. 251),
- ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 41, poz. 252),

ich uprawnienia majątkowe w sposób identyczny jak ustawa o stosunku państwa do Kościoła katolickiego. Różnica polega na tym, że jedne uznają uprawnienia majątkowe Kościoła jako całości i jego osób prawnych¹³, inne zaś tylko kościelnych osób prawnych¹⁴. Tak jak w przypadku Kościoła katolickiego ustawy te potwierdzają tylko ogólną zasadę pełni uprawnień majątkowych osób prawnych.

Indywidualną regulację prawną, pochodzącą jeszcze z okresu II Rzeczypospolitej, mają Wschodni Kościół Staroobrzędowy, nieposiadający hierarchii duchownej, oraz Muzułmański Związek Religijny i Karaimski Związek Religijny¹⁵. W aktach prawnych regulujących stosunek państwa do tych związków wyznaniowych także znajdują się przepisy, które przyznają osobom prawnym tych związków wyznaniowych prawo do posiadania, obciążania, zbywania i nabywania majątku ruchomego i nieruchomego. Należy uznać, że obecnie również te przepisy potwierdzają tylko zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych osób prawnych tych związków wyznaniowych. Omówienie ich genezy wykracza jednak poza ramy niniejszego opracowania¹⁶.

-
- ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 41, poz. 253),
 - ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997 r., nr 41, poz. 254).

Wszystkie te ustawy były nowelizowane.

¹³ Jest tak w przypadku następujących Kościołów: Prawosławnego (art. 39), Ewangelicko-Augsburskiego (art. 33), Ewangelicko-Metodystycznego (art. 28), Adwentystów Dnia Siódmego (art. 27), Polskokatolickiego (art. 26), Mariawickiego (art. 23), Starokatolickiego Mariawitów (art. 25) i Zielonoświątkowego (art. 28).

¹⁴ W przypadku Kościoła Ewangelicko-Reformowanego (art. 16) i Gmin Wyznaniowych Żydowskich (art. 22 ust. 1).

¹⁵ Sytuację tych związków wyznaniowych regulują następujące akty prawne:

- rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej (Dz. U. z 1928 r., nr 38, poz. 363),
- ustawa z 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1936 r., nr 30, poz. 240),
- ustawa z 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1936 r., nr 30, poz. 241).

Podsumowując, należy stwierdzić, że ewentualne uchylenie przepisów uznających uprawnienia majątkowe związków wyznaniowych zawartych w ustawach indywidualnych i w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania nie zmieniłoby ich sytuacji prawnej. Z punktu widzenia techniki legislacyjnej byłoby zaś pożądane, aby te same zagadnienia nie były przez prawo wielokrotnie regulowane.

Podobną regulację jak art. 52 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego zawiera art. 23 konkordatu¹⁷. Wbrew sugestiom niektórych przedstawicieli doktryny nie stanowi on jednak *superfluum*¹⁸. Chociaż generalnie jest on odpowiednikiem art. 52 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego, jednak zawiera nową treść normatywną. Zgodnie z tym przepisem kościelne osoby prawne mogą nabywać, posiadać, użytkować i zbywać mienie nieruchomości i ruchome oraz nabywać i zbywać prawa majątkowe.

W mojej ocenie przepis ten przesądza ostatecznie spór o skuteczność prawa kanonicznego w zarządzaniu majątkiem kościelnym¹⁹. Wynika z niego jednoznacznie, że wszystkie czynności cywilnoprawne kościelnych osób prawnych dokonywane są wyłącznie na podstawie przepisów prawa polskiego, a prawo kanoniczne dla organów państwa nie ma w tym zakresie żadnego znaczenia. Przepis ten przesądza, że sprawy majątkowe nie należą do spraw własnych Kościoła. Stwierdzenie to wymaga szerszego uzasadnienia. Otóż przepisy konkordatu, traktujące o różnych uprawnieniach Kościoła, w niektórych przypadkach stanowią, że wykonywanie tych uprawnień odbywa się zgodnie z przepisami prawa kanonicznego z uwzględnieniem lub bez uwzględnienia prawa polskiego (np. art. 5,

¹⁶ W tej kwestii np. J. Osuchowski, *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939*, Warszawa 1967, s. 407 n.

¹⁷ Dz. U. z 1998 r., nr 51, poz. 318.

¹⁸ Tak co do zasady: J. Wiślocki, *Konkordat polski 1993: tak czy nie?*, Poznań 1993, s. 161.

¹⁹ Problem obowiązywania prawa kanonicznego w polskim porządku prawnym jest sporny. Sąd Najwyższy uznał jego skuteczność m.in. w orzeczeniach z 27 lipca 2000 r. (IV CKN 88/00, LEX 52448) i z 24 marca 2004 r. (IV CKN 108/03, OSNC 2005/4/65). Stanowisko Sądu Najwyższego spotkało się w doktrynie zarówno z aprobatą (B. Rakoczy, glosa w OSP 2003/9/115), jak i krytyką (G. Radecki, glosa w OSP 2004/5/58; M. Jasiakiewicz, glosa w „Rejencie” 2005, nr 1, s. 122).

art. 7 ust. 1, art. 8 ust. 2, art. 19), w niektórych przepisach odesłanie do prawa kanonicznego wynika z samej istoty regulowanego zagadnienia (np. art. 6 ust. 1 stanowiący, że tworzenie struktur kościelnych należy do kompetentnej władzy kościelnej, nie odsyła do prawa kanonicznego, ale jego stosowanie wynika z zasady autonomii i niezależności), w innych zaś odsyła tylko i wyłącznie do prawa polskiego.

Z tą ostatnią sytuacją mamy do czynienia w art. 23 konkordatu. Założenie o racjonalności prawodawcy nakazuje przyjąć, że skoro w jednych przepisach tego samego aktu prawnego stosuje on technicznoprawny zabieg odesłania do przepisów prawa kanonicznego, w innych zaś wyraźnie odsyła do prawa polskiego, to czyni to w tym celu, aby wyraźnie rozróżnić stosowanie każdego z tych porządków prawnych. Prowadzi to do wyżej postawionej tezy, że w sprawach majątkowych kościelnych osób prawnych stosuje się jedynie przepisy prawa polskiego²⁰.

²⁰ Tak też, chociaż z powołaniem się jedynie na treść art. 23 konkordatu, G. Radecki, *Organy osób prawnych Kościoła katolickiego w Polsce*, „Rejent” 2003, nr 7-8, s. 144. Niejasne jest natomiast w tej kwestii stanowisko J. Krukowskiego. Z jednej strony pisze on, że „Z konstytucyjnej zasady poszanowania przez państwo niezależności i autonomii kościołów w swoim zakresie (art. 25 konstytucji), wynika, iż normy prawa kanonicznego dotyczące uprawnień majątkowych Kościoła katolickiego mają moc obowiązującą tylko w porządku kościelnym. Natomiast skuteczność w porządku państwowym może zapewnić im uznanie przez państwo. Uznanie jest więc środkiem technicznym, przy którego użyciu państwo upoważnia podmioty kościelne do uczestniczenia w obrocie prawnym na swoim terytorium. Zasady tego uznania określone zostały w art. 23 konkordatu, w ustawie o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP oraz w ustawach określających stosunek państwa do innych kościołów i związków wyznaniowych”. Z takiego sformułowania wynikałoby, że autor opowiada się za skutecznością prawa kanonicznego w państwowym porządku prawnym w zakresie spraw majątkowych kościelnych osób prawnych. Dalej jednak, wymieniając uprawnienia majątkowe kościelnych osób prawnych, pisze, że „wykonywanie tych uprawnień odbywa się zgodnie z przepisami prawa polskiego” (J. Krukowski, w: *Polskie prawo wyznaniowe*, red. J. Krukowski, Warszawa 2000, s. 219).

2. ZAGADNIENIE ODPOWIEDZIALNOŚCI ZA ZOBOWIĄZANIA KOŚCIELNYCH OSÓB PRAWNYCH

Ciekawym rozwiązaniem przyjętym w ustawie o stosunku państwa do Kościoła katolickiego jest art. 11, zgodnie z którym kościelna osoba prawna nie odpowiada za zobowiązania innej kościelnej osoby prawnej.

Wprowadzenie tego przepisu było umotywowane tym, że w okresie PRL zdarzały się przypadki pociągania do odpowiedzialności jednej kościelnej osoby prawnej za zobowiązania innej kościelnej osoby prawnej²¹. Obecnie jednak przepis ten może być źródłem pewnych niejasności przynajmniej z dwóch powodów.

Po pierwsze, wynika z niego, że jedna kościelna osoba prawna nie może być pociągnięta do odpowiedzialności za zobowiązania innej kościelnej osoby prawnej, nie można więc np. obciążyć odpowiedzialnością diecezji za długi parafii. Przepis ten potwierdza więc obowiązującą na obszarze prawa cywilnego zasadę osobistej odpowiedzialności za zobowiązania²² i jako taki stanowi ustawowe *superfluum*.

Problemy natomiast mogą pojawić się w przypadku sukcesji uniwersalnej. Należy rozpatrywać go tutaj łącznie z art. 59 tej ustawy, na podstawie którego w razie zniesienia kościelnej osoby prawnej jej majątek przechodzi na nadrzędną kościelną osobę prawną, a jeżeli taka nie istnieje lub nie działa w Polsce, jej majątek przechodzi na Konferencję Episkopatu Polski lub na Konferencję Wyższych Przełożonych Zakonnych.

Istotne jest tutaj, co znaczy w tym przepisie słowo „majątek”, ponieważ w prawie cywilnym używane jest ono w dwóch znaczeniach: szerszym, obejmującym zarówno aktywa, jak i pasywa, jak też i węższym, obejmującym tylko aktywa²³. W prawie polskim nie ma żadnych ogólnych przepisów, które by kwestię tę w sposób generalny rozstrzygały. Z szeregu jednakże szczególnych przepisów

²¹ OSN-IC z 18 kwietnia 1963 r., I CR 223/63, OSPiKA 1965, nr 1, s. 10 n.

²² „Z zasady dłużnik i tylko dłużnik ponosi odpowiedzialność majątkową za swój dług. Odpowiada on całym swoim majątkiem, jaki ma w chwili prowadzenia przeciwko niemu egzekucji” (Z. Radwański, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 1997, s. 21).

²³ Z. Radwański, *Prawo cywilne. Część ogólna*, s. 128.

prawnych (przepisy prawa spadkowego, przepisy k.s.h. o przekształceniach, podziale i łączeniu spółek) można wywnioskować, że w przypadku sukcesji uniwersalnej mamy do czynienia z majątkiem w znaczeniu szerszym, a więc obejmującym zarówno aktywa, jak i pasywa²⁴. Taką też koncepcję majątku należy przyjąć w przypadku sukcesji generalnej kościelnych osób prawnych.

W przypadku zobowiązań podatkowych w sposób wyraźny wspomniany wyżej problem regulują przepisy ordynacji podatkowej²⁵, które stanowią, że osoba prawna, która przejęła cały majątek innej osoby prawnej, wstępuje we wszystkie przewidziane w przepisach prawa podatkowego prawa i obowiązki osoby prawnej, której majątek przejęła (art. 93 § 2 w zw. z § 1 o.p.).

Przyjęcie, że art. 11 stanowi wyjątek wobec przyjętych w prawie cywilnym zasad sukcesji uniwersalnej czy też wobec wymienionych wyżej przepisów ordynacji podatkowej, prowadziłoby do wniosków absurdalnych. Oznaczałoby bowiem w przypadku sukcesji uniwersalnej kościelnych osób prawnych przejęcie samych aktywów bez przejęcia zobowiązań²⁶. W połączeniu z prawem Kościoła do samodzielnego znoszenia kościelnych osób prawnych mogłoby to prowadzić do różnych manipulacji, mających na celu pokrzywdzenie wierzących.

Wykładni takiej nie da się pogodzić z zasadą równości podmiotów prawa cywilnego. Konkludując, należy więc przyjąć, że art. 11 nie dotyczy takich sytuacji, gdy jedna kościelna osoba prawna jest na mocy art. 59 sukcesorem uniwersalnym innej kościelnej osoby prawnej.

Większość ustaw indywidualnych zawiera przepisy analogiczne jak art. 11 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego²⁷.

²⁴ Tamże, s. 101.

²⁵ Dz. U. RP z 1997 r., nr 137, poz. 926 z późn. zm.

²⁶ Mówiąc ścisłej, brak możliwości pociągnięcia do odpowiedzialności cywilnej za te zobowiązania.

²⁷ W przypadku poszczególnych kościołów są to następujące przepisy ustaw o stosunku Państwa do Kościoła: art. 8 – Prawosławnego, art. 10 – Ewangelicko-Augsburskiego, art. 6 – Ewangelicko-Reformowanego, art. 7 – Polskokatolickiego, art. 7 – Starokatolickiego Mariawitów, art. 7 – Katolickiego Mariawitów, art. 8 – Zielonoświątkowego, art. 10 – Ewangelicko-Metodystycznego, art. 9 – Chrześcijan Baptystów, art. 8 – Adwentystów Dnia Siódmego, art. 8 ustawy o stosunku państwa do Gmin Wyznaniowych Żydowskich.

Przepisów takich nie zawierają pozostałe ustawy indywidualne oraz ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania. Mimo tych różnic sytuacja związków wyznaniowych w zakresie dotyczącym odpowiedzialności jednej osoby prawnej związku wyznaniowego za zobowiązania innej jest taka sama, tzn. jest wyłączona poza przypadkami sukcesji uniwersalnej.